

Ruth Kempson

PROCES ZAKLJUČIVANJA: KAKO SLUŠATELJI USPIJEVAJU IZABRATI PRAVO TUMAČENJE?

Prijevod iz djela *Pragmatics: Language and Communication*, u: *The Handbook of linguistics* (ur. Mark Aronoff, Janie Rees-Miller), Oxford: Blackwell Publishers, 2003., str. 401-412.

Do sada sam uspjela opisati tri moguće perspektive prirode tumačenja između onoga što smatramo znanjem o pojedinome jeziku i općenitoga znanja o pojedincima. Međutim, do sada nismo promatrali principe, koji su središtem svake pragmatičke teorije, a koji objašnjavaju načine na koji slušatelj izabire tumačenje koje je govornik imao u vidu, tzv. principe zdravorazumskoga zaključivanja (=zaključak). Kako je moguće da slušatelj bude uspješan u izvršavanju ovoga zaključivanjem izvedenoga zadatka s obzirom na činjenicu da postoje mnogobrojni načini tumačenja govornoga iskaza, izravni, neizravni, metaforički, ironični itd.? Koji kriteriji omogućuju ljudima da izaberu pravo tumačenje?

Griceovo načelo suradnje i razgovorne maksime

Prema Griceu, koji je bio rani zagovornik zaključkom izvedenog principa razgovora (Grice, 1975.), postoji općenita pretpostavka koja podupire sva tumačenja, da je tumačenje govornih iskaza, načelo suradnje, zajednički napor sugovornika s istim ciljem. Spomenuti zajednički napor sugovornika određuju brojne maksime koje govornici moraju poštivati, a Grice je izdvojio sljedeće:

- **Maksima kvalitete:**

PORUKA TREBA BITI ISTINITA

- Ne poručuj ono za što nemaš odgovarajuće dokaze
- Ne poručuj ono što misliš da može biti netočno
- **Maksima relevantnosti**
- Poručuj samo ono što je važno za kontekst danoga problema
- **Maksima kvantitete**

PORUČUJ SAMO ONO ŠTO JE NEOPHODNO

- Budi dovoljno informativan za potrebe danoga problema
- Ne pružaj više informacija, no što je potrebno
- **Maksima načina**

BUDI JASAN/RAZUMLJIV

- Izbjegavaj nejasna objašnjenja
- Izbjegavaj dvosmislena objašnjenja
- Budi kratak
- Budi sistematičan

To nisu pravila koja određuju ponašanje, već maksime koje podupiru zajedničku razmjenu informacija. Uzmimo za primjer ocjenjivanje pismenoga ispita koje u Engleskoj uključuje dva ispitivača. Ja vam predložim ocjenu za svakoga pojedinoga pristupnika ispitu, vi se ne složite s mojim prijedlogom ocjene i onda raspravljamo i usuglašavamo se oko ocjene. Takav zajednički trud usmjeravaju načelo suradnje i maksime. Naravno, nije uvijek slučaj da ljudi govore istinu i da je to što kažu relevantno. Doduše, može mi dosaditi usuglašavanje oko ocjene pa mogu odustati od cijeloga postupka i otići. Međutim, lašci i ljudi koji odbijaju suradnju zapravo su iznimka koja potvrđuje pravilo; da bi laž bila uspješna, mora vrijediti neka pretpostavka maksime kvalitete ili njezinih ekvivalenata, a ljudi koji odbijaju surađivati ne sudjeluju ni u jednome činu komunikacije. Štoviše, ponekad se maksime otvoreno krše i tada nude slušatelju mogućnost zaključivanja i istome nose poruku koju je govornik htio prenijeti pri tome uspostavljajući načelo suradnje. Razgovor je u (1) takav slučaj¹. U primjeru (1) osoba B daje nevažan odgovor koji potiče osobu A na stvaranje dodatnih premisa tako da će osoba A neizravnim implikacijama uvidjeti da je osoba B htjela reći nešto u skladu s maksimama. Sve dodatne informacije, neovisno o tome je li riječ o premisama ili zaključku, nazivaju se *konverzacijskim implikaturama*. Odgovor osobe B u (1) koji, ako se zasebno promatra, jest ili nevažan ili očito preštur, aludira na to da ljudi, koji samo znaju staviti čajnik na štednjak, ne znaju skuhati čaj i da, prema tome, osoba B ne zna skuhati čaj.

Sve navedene implikature proizlaze zaključivanjem i iste su činovi tzv. nesvakodnevnoga zaključivanja, što je u suprotnosti s jednom ili više maksima. Ključno je za koncept implikature da za razliku od pravoga značenja izraza, ove se implikature mogu *poništiti* – stoga je njihovo objašnjenje rezultat zaključivanja, a ne rezultat jezičnoga pravila. Stoga, nema nedosljednosti u dodatku osobe B: „Međutim, to ne znači da ja ne znam kuhati. Znam, samo nisam previše zainteresiran/a za to.“ Nasuprot tome, ako se neki dio

¹ A: *Can you cook?* ('Znaš li kuhati?')

B: *I know how to put kettle on.* ('Znam kako pristaviti čajnik.')

objašnjenja ne može sustavno opovrgavati, isti po definiciji mora biti djelom značenja izraza, a ne implikature.

Ova metoda prisjećanja obavijesti kroz proces zaključivanja u suprotnosti je s kršenjem maksima, koje su središtem Griceova poimanja razgovora (vidi Neale, 1996.). Uzmimo za primjer metaforu KONJ ZA TRKU pod (2)². Ista krši maksime kvalitete i relevantnosti, a aludira na pretpostavku da su konji za trku izuzetno brzi / hitri i atraktivni za gledanje tako da kada bi me netko opisao kao trkačega konja, pretpostavila bih da sam jako brza, atraktivna za gledanje i, stoga, zanimljivo društvo. Nadalje, pogledajte kako se sada govoreći s manje obožavanja, to može shvatiti i da sam ja preživčana, mrzovoljna i lako razdražljiva. Kao i u prvom (1) primjeru i u drugome (2) neke se implikature mogu poništiti:

(9) *Ne mislim da si mrzovoljan ili nešto slično – jednostavno si dobro društvo.*

Takve implikature, koje u drugome slučaju (2) mogu biti kompliment, nastaju procesom zaključivanja koji započinjem premisom da govornik namjerava poštivati opći smjer načela suradnje, ali ga njegov govorni iskaz krši.

Dosad su prikazani slučajevi specifični za pojedinu situaciju i ne postoji niti jedno pravilo koje odobrava njihovo tumačenje. Međutim, postoje slučajevi nastali kao može bitna posljedica maksima, koji su toliko točni da je zanimljivo pogledati njihovo tumačenje nastalo kao posljedica nekoga pragmatičnoga pravila, koje je u suprotnosti s Griceovim tumačenjem. Takvi su sljedeći primjeri:

(10) *Neki su ljudi tamo bili jadni*

(10) *što bi normalno značilo da „Nisu svi ljudi tamo bili jadni“, no u (11) se to poništava*

(11) *Neki su ljudi tamo bili jadni. Zapravo, svi su bili jadni, samo su neki to pokazivali više od drugih.*

Budući da je poništivo, prema nekim kriterijima implikatura, ovo nije kodirani gramatički princip. Grice je označio implikature, poput spomenutih, kao *opće razgovorne implikature*. Međutim, drugi su ih nakon Gricea ograničili pravilima predlažući da se gramatika treba proširiti za pragmatičku komponentu koja sadržava uobičajena pravila (vidi Gazdar, 1997, Levinson 1983, 1987, 1996 i Lascarides i Asher, 1993 za koncept *uobičajenih pravila zaključivanja*).

Glavna je poteškoća s Griceovim maksimama što iste najčešće nisu jasne i svaka implikatura može nastati kao posljedica mnogobrojnih maksima. Može li se odgovor osobe B u prvom (1) primjeru shvatiti kao kršenje mak-

² *You're a real race – horse.* ('Pravi si konj za trku').

sime relevantnosti ili kvantitete? Je li osoba B previše ili premalo rekla ili je možda rekla nešto posve nevažno? Bilo što od ovoga može dovesti do tumačenja da osoba B ne zna kuhati. Nadalje, javlja se problem kako razlučiti što je važno za svaki pojedini govorni iskaz, a na to Grice ne daje odgovor. Rezultat je toga, iako sugestivan, da sadržaj maksima ostaje potpuno nejasan.

Sljedeći je problem kako objasniti maksime? Grice je definirao maksime kao sredstvo pojednostavljivanja cjelokupnoga odnosa između uporabe jezika s logičnim argumentima i razgovorne svrhe jezika navodeći da se razgovorne maksime mogu iskoristiti kako bi se objasnio poznati problem – nedvojbeno neslaganje između uporabe riječi kao što su *i, ili, ne, ako-onda* u logičnome smislu i njihove uporabe u jeziku. U logici, koja se bavi proučavanjem premisa i zaključivanjem, pozornost se usmjerava na valjane argumente, koji se jasno mogu vidjeti u sljedećoj rečenici:

(12) *Ako je Bill oženjen s Mary, a Mary je profesorica engleskoga jezika, onda je Bill oženjen profesoricom engleskoga jezika. Bill je oženjen s Mary, ali Mary nije profesorica engleskoga jezika. Stoga, Bill nije oženjen profesoricom engleskoga jezika.*

Uzimajući u obzir valjanost argumenta spomenutog u (12), ne smijemo izostaviti i definiranje veznika *i* u slučajevima sastavljanja dviju izjavnih rečenica s ciljem stvaranja daljnje izjavne rečenice u formi P i Q koja je istinita samo ako su i prva P i druga rečenica Q istinite. Takva se upotreba riječi / veznika *i* razlikuje od njegove upotrebe u govoru gdje se veznik *i* najčešće rabi kada je riječ o nekome slijedu događanja. (13) ne podrazumijeva nužno da je Bill bio bolestan neko vrijeme u prošlosti i da je otišao u krevet, nego podrazumijeva da je Bill otišao u krevet jer je bio bolestan, dok je slijed događaja u (14) obrnut.

(13) *Bill se razbolio i otišao u krevet.*

(14) *Bill je otišao u krevet i razbolio se.*

Primjeri kao spomenuti rabili su se od 1950-ih do 1970-ih (Strawson, 1952, Cohen, 1971, Walker, 1975) kako bi pokazali razliku u sadržaju između jezičnih izraza prirodnih jezika i elemenata logičkih jezika, gdje se logički koncept definira uvjetima potrebnima da bi neki element bio istinit (npr. *i* u (12)). Grice, međutim, navodi (1975) da je razlika između *i* u (12) i (13) i (14) zapravo razlika u implikaturama koje mogu nastati kao rezultat zajedničkoga napora sugovornika u svrhu komunikacije. Takvo Griceovo shvaćanje / poimanje doživljeno je kao napredak zato što omogućava da se sadržaj prirodnoga jezika logički definira te na taj način bude bolje shvaćen. Sljedeći tu metodologiju rada, značenje se rečenice definira u smislu istinitosnih odnosa. Značenje izraza *Kiši / pada kiša* određuju uvjeti koji moraju ići određenim slijedom kako bi rečenica biti istinita. Gazdar (1979) to predočava sloganom / krilaticom:

Pragmatika = značenje – istinitosni uvjeti

Pragmatika se može promatrati i kao heterogeni ostatak koji nastaje nakon što se raščlani deskriptivni sadržaj u vidu istinitosnih uvjeta kao temelj semantike. Spomenuti se ostatak promatra u smislu maksima ponašanja koje potiču *zdravorazumsko zaključivanje* koje dodaje (ili zamjenjuje) stroži deskriptivni sadržaj govornih iskaza. Zanimljivo je pripomenuti da slogan ostavlja jedno pitanje otvorenim: trebaju li se maksime promatrati kao nešto ograničeno na proces zaključivanja (kao što Grice navodi – Grice, 1975) ili se trebaju promatrati kao uobičajena pravila kao što smatraju neki od Griceovih nasljednika (vidi Levinson, 1988)

Kao što je već ranije spomenuto, Griceov je pristup zanimljiv jezikoslovcima jer podupire stajalište da postoji jasno odjeljivanje između unutrašnjeg gramatičkoga procesa, koji obuhvaća strukturu rečenica i pojedinosti njihovih značenja, i interpretacije govornih iskaza (vidi Levinson, 1988, Atlas, 1989). Nadalje, taj je pristup zanimljiv i semantičarima iz istoga razloga: omogućuje da se koncepti istinitosnih uvjeta, poznati iz logike, prošire u rečenice definirajući domenu pragmatike kao formu objašnjavanja koja kao polazište rabi takve pojedinosti značenja rečenica (Kamp, 1979).

Međutim, postoje brojne poteškoće s tim gledištem. Prvo je i najočitije ono s upotrebom zamjenica i drugih anaforičkih izraza. Kako bi se uspostavio sadržaj istinitosnih uvjeta u rečenici koja sadrži zamjenicu, mora se odlučiti na koji će se način tumačiti ta zamjenica, a takav izbor ni u kojemu slučaju ne propisuje gramatika, nego on ovisi o značenju i razumijevanju rečenice u kontekstu. Uvjeti pod kojima je rečenica (15) istinita ovise o tome odnosi li se zamjenica *ona* na tijelo princeze Diane ili bilo koje žene koja je nazočila događaju:

(15) *Svaka je žena plakala dok je ona prolazila kroz vrata.*

Ako se zamjenica *ona* odnosi na tijelo princeze Diane, izdvaja se određeni objekt: ako se pak zamjenica *ona* odnosi na bilo koju osobu kao i u *svaka žena*, izdvaja se svaka pojedina žena. Ta se dva slučaja uvelike razlikuju. Možemo zamijetiti i da tumačenje zamjenice ovisi i o detaljnim okolnostima opisanoga događaja. Pogrebna je procesija toga jutra započela u palači Kensington, gdje je živjela princeza, a istoga jutra nitko nije prošao kroz spomenuta vrata prije početka same procesije. Kada bi i govornik i slušatelj raspolagali istim saznanjima o tome događaju, tada bi se *ona* u (16) odnosila na princezino tijelo. Međutim, u (17) *ona* se odnosi na bilo koju ženu koja je nazočila događaju jer su promatrači/ce polagale cvijeće pored vrata, a ne preminula princeza Diana:

(16) *Svaka je žena plakala dok je ona prolazila kroz vrata.*

(17) *Svaka je žena plakala dok je (ona) polagala cvijeće.*

Problem da sadržaj istinitosnih uvjeta ovisi o kontekstu ni u kojemu se slučaju ne ograničava samo na anaforičke izraze kao što su zamjenice. Žene, koje se spominju u govornom iskazu (17), što je svojevrsni nastavak govornoga iskaza u primjeru (5) – podrazumijevaju se pod izrazom *svaka žena* – strogo su ograničene na žene opisane izvan palače Kensington kao što smo vidjeli pod B. To se, doduše, ne odnosi na sve žene koje su taj dan položile cvijeće na grobovima diljem zemlje niti na žene koje su kod kuće gledale prijenos ceremonije. Čak ni predikat *položiti* ne opisuje svaki događaj polaganja cvijeća koji se dogodio taj dan. Mnogi su ljudi za vrijeme pogrebne ceremonije položili cvijeće da bi zakopčali dugme na kaputu, obrisali nos djetetu itd., da ne spominjemo žene diljem svijeta. Međutim, ovdje se *položiti* odnosi na polaganje cvijeća izvan vrata palače. Doista, svako tumačenje spomenutih riječi ovisi o kontekstu rečenice. Iz ovoga se može izvesti zaključak da gramatički principi ne određuju sve pojedinosti sadržaja istinitosnih uvjeta, nego nepotpune pojedinosti; za *zdravorazumsko zaključivanje* principi isto određuju ono što je izraženo u rečenici, a upotpunjeno u kontekstu. Grice nije smatrao upotrebu zamjenica i drugih anaforičkih izraza velikim problemom i u njegovu pristupu maksime ne određuju iste (vidi Carston, 1998 za raspravu). Međutim, kao što ćemo vidjeti, isti kriteriji koji određuju kako slušatelj razumijeva neizravne implikature određuju i kako se izabiru svi aspekti tumačenja govornih izraza koji ovisi o kontekstu.

Naposljetku, kao što je i sam Grice napomenuo (1975, 1989), postoje neki aspekti značenja izostavljeni iz svakoga programa koji određuje značenje izraza prirodnoga jezika u smislu istinitosnih uvjeta. Spomenuti aspekti značenja nemaju nikakve veze s osobinama vanjskih objekata koji se mogu rabiti prilikom opisivanja riječi, ali imaju veze s načinom zaključivanja o objektima koje pokreće određena riječ. Uzmimo za primjer veznik *ali* iz prethodne rečenice. Veznik *ali* rabi se u svrhu naznačivanja određenih suprotnosti, no ovdje nije riječ o suprotstavljanju različitih sadržaja. Znamo da je to tako zbog (18) i (19) gdje se potvrđuje eksplicitni identitet predikata u dvjema rečenicama spojenima veznikom *ali*:

- (18) *John se prijavio za posao u Liverpoolu, ali i ja sam i još imam više objavljenih radova od njega.*
- (19) *John je ostvario 70%, ali i njegov brat je tako da se nijedan ne može pohvaliti kako je bio bolji.*

Istinitosni uvjeti veznika *ali* ne razlikuju se od onih veznika *i*: rečenica koja se sastoji od dviju nezavisnosloženih suprotnih rečenica povezanih suprotnim veznikom *ali* istinita je samo ako su obje nezavisne rečenice istinite, a isti je slučaj i s nezavisnosloženim sastavnim rečenicama povezanim sastavnim veznikom *i*. Taj fenomen nije razgovorna implikatura zato što je ovdje riječ o invarijantnome aspektu rečenica spojenih veznikom *ali* gdje će se jedan vid suprotnosti povratiti. Griceov pristup mora omogućiti posebne

odredbe za određene aspekte značenja koji ne spadaju ni u kategoriju istinitosnih uvjeta ni u kategoriju implikatura, kao što je i sam Grice naznačio (Grice, 1975). Isti je taj fenomen nazvao *konvencionalne implikature* kako bi naznačio da one ne pripadaju običnim implikaturama deskriptivnoga sadržaja, nego su pak dijelom konvencionalnoga značenja dotičnih riječi.

Teorija relevantnosti

Griceovo je učenje pobijala teorija relevantnosti (Sperber i Wilson, 1995). Ta teorija opisuje pragmatički fenomen kao pojedinačni kognitivni koncept relevantnosti zamjenjujući društvene osnove Griceova načela suradnje.

Načelo relevantnosti

Prema Sperberu i Wilsonu postoji ograničenje ljudske spoznaje, a to je načelo relevantnosti. Svi se signali procesuiraju u odnosu na pozadinski kontekst s ciljem dobivanja više obavijesti od signala nego što nam on sam to daje; postići optimalnu relevantnost znači uspostaviti ravnotežu između konteksta i količine dobivenih obavijesti. Tako u našem primjeru o princezi Diani možemo reći da se tumačenje riječi *ono* u (5) odnosi na pogreb zato što je neposredno prije toga spomenut u kontekstu i ne zahtijeva se ulaganje većega nпора da se toga prisjetimo, a spominjanje Kensington Gardensa i mirisa cvijeća potiče cijeli niz dojmova i daje mnogo obavijesti kada se govori o pogrebu.

Takva je izmjena između kognitivnoga napora i kognitivnoga učinka bit samoga koncepta relevantnosti. Pokazalo se da ljudi nesvjesno uspoređuju napor koji trebaju uložiti za obavljanje određenoga zadatka i koristi koje će proizići iz toga – nastoje tumačenjem dolaznih signala dobiti što je više moguće obavijesti, a istovremeno uložiti što manje napora za postizanje željenoga učinka. Uravnoteženja napora i učinka ograničava ostvarenje najvišeg stupnja relevantnosti trebati iskoristiti na najbolji mogući način za Vas. Što više obavijesti potiču podražaji, one postaju važnije, ali što se više zahtijeva napora za tumačenje podražaja, oni postaju nevažni. Konačno, da bi bio iole važan, podražaj mora dovesti do barem jednoga nesvakidašnjega zaključka.

Sada ćemo podrobnije promotriti jedan primjer s nejezičnoga stajališta. Zamislite da odgovarate na oglas za posao, a pismo morate poslati najkasnije danas kako bi Vas uopće uzeli u obzir kao ozbiljnoga kandidata za posao. Zamislite da vani pada kiša. Obavijest da vani kiši za Vas nije važna jer Vi nastojite što bolje prikazati sebe i svoja dostignuća u pismu. Vi ste trenutno usredotočeni na kontekst, a ne na pozadinu Vaše prijave za posao, što je premisa za ovaj pisani akt: „Ne smijem zaboraviti spomenuti svoj sveučilišni

uspjeh“, „Ne smijem rabiti previše pridjeva“, „Ako prečesto rabim riječ *impresivan*, pomislit će da se pravim važan“ itd. Trenutno na tu aktivnost ne utječu vremenske prilike. Napor koji se treba uložiti da bi se dozvala u svijest obavijest o potrebi nošenja kišobrana, neovisno o tome putujete li vlakom, autom ili autobusom, nije Vaša trenutna briga budući da se neće povezati nijedne od spomenutih premisa s Vašom premisom o uspješnoj komunikaciji i ostavljanju impresivnoga dojma na poslodavca. Kada, međutim, odlučite napustiti kuću, morat ćete donijeti stanovite odluke koje uključuju premise o vremenskim prilikama i načinu Vašega daljnjega kretanja pa ćete obavijest da vani kiši trebati iskoristiti na za Vas najbolji mogući način (npr. ja bih razmišljala na sljedeći način: „Bolje da idem vlakom i putem nešto čitam jer je autom sporije zbog kiše koja otežava i usporava promet“). Kognitivni napor koji se mora uložiti kako bi se došlo do takvih zaključaka bit će poslije nagrađen u smislu da zapažanje da vani kiši za sobom povlači i neke druge stvari koje su Vam onda na pameti. Prema tom pristupu zaključivanju tumačenje se poticaja definira kao manipulacija dodatnim obavijestima iz kojih se postižu određeni učinci. Tumačenje signala bilo koje vrste nedvojbeno ovisi o kontekstu. Premise izabiru određene obavijesti i osiguravaju relevantnost signala. Ne postoji koncept u kojemu je kontekst nevažan.

Spomenuti primjer opisuje samo jednu osobu, koja je pisala zamolbu za posao ne obazirući se pri tome na kišu. Međutim, komunikacijski akt uključuje najmanje dva agensa – govornika i slušatelja. Pokušaj uspostavljanja ravnoteže između kognitivnoga napora koji se treba uložiti i kognitivnoga učinka ovisi i o onome što čini slušatelj budući da se on mora potruditi i dozvati u svijest obavijest koju govornik želi prenijeti. Dva su aspekta toga zadatka:

1. Dekodiranje obavijesti povezane s krajnjim govornim iskazom – istražiti izgovorene riječi te pronaći njihovo značenje
2. Obogatiti kodiranu obavijest kako bi se ustanovilo što je govornik htio njome reći

Kako bi uspješno izvršio prvi zadatak, pojedinac mora znati značenje riječi, odnosno obavijest koju one prenose. Kako bi se uspješno izvršio drugi zadatak, trebaju se uspostaviti određene tvrdnje (a) koje će odgovarati tumačenju govornoga iskaza te pronaći dodatne tvrdnje (b) koje će izazvati potrebni učinak. Te tvrdnje, međutim, nisu samo nužno značajne za slušatelja nego i za govornika.

Sada na scenu stupa drugačije načelo relevantnosti – komunikacijsko načelo relevantnosti. Prema Sperberu i Wilsonu pretpostavka optimalne važnosti određuje kako slušatelj uspijeva dokučiti tumačenje koje je govornik namjeravao. *Optimalnoj* važnosti odgovara grupa tvrdnji koje je moguće dozvati u sjećanje uz minimalan napor, a koje će postići traženi učinak. Ta skupina tvrdnji može sadržavati netom uspostavljene tvrdnje, a izravni se odgovori na pitanja promatraju u danome kontekstu gdje nude prikladan

odgovor. Na primjer, u tumačenju govornoga iskaza *Išao sam u Kensington Gardens* odgovor je *Jesi li vidjela pogrebnu ceremoniju?* u (5), a tvrdnja koja iz toga nastaje je „osoba B je išla u Kensington Gardens“. Taj neizravni odgovor, unatoč potrebnome povećanome naporu da bi se procesuirala obavijest, ima pravo proširiti kontekst s ciljem uključivanja premise „Iz Kensington Gardensa kretala je pogrebna procesija“ iz koje će osoba A izvesti zaključak da je „osoba B išla na pogrebnu procesiju“ i da je vidjela pogrebni obred na velikim zaslonima koji su bili postavljeni okolo kako bi svi okupljeni izvan samostana mogli vidjeti obred. Korist je neizravnoga odgovora u ovome slučaju, prema teoriji relevantnosti, da uz minimalan napor za procesuiranje obavijesti slušatelj A dobiva dodatnu obavijest, koju inače ne bi imao, a to je da osoba B nije gledala pogrebnu ceremoniju kod kuće na TV-prijamniku, da je osoba B bila dijelom povijesnoga događaja, da osoba B ima više obavijesti o navedenome događaju od osobe A, da osoba B nije vidjela druge dijelove događaja itd. Stoga, iako je odgovor osobe B u (5) bio neizravan i primorao osobu A da uloži više napora u tumačenje govornoga iskaza, postigao se neophodan učinak kod slušatelja. Neizravnost je odgovora osobe B namjerna, što omogućuje poprilično slobodno tumačenje budući da ni sam kontekst nije potpuno određen.

Relevantnost i prisjećanje onoga što je rečeno

Prednost je teorije relevantnosti nad Gricevom teorijom da se objašnjenje kako govornik realizira implikature primjenjuje i na objašnjenje kako se dolazi do tvrdnje koju izgovara govornik. Tako na primjer (16) i (17) u kontekstu (5) nude različita tumačenja. Povezivanje zamjenice *ona* sa *svaka žena* u (16) nije moguće jer se takvom upotrebom stvara dojam da nijedna žena nije prošla kroz vrata osim tijela princeze Diane u lijesu, što, dakako, nije točno. Takva i slična tumačenja odbacuju se jer nisu relevantna. Stoga se *ona* u ovome kontekstu jedino može upotrijebiti kada se odnosi na preminulu princezu Dianu. Jednako tako, u (17) *ona* se ne može odnositi na princezu Dianu budući da preminule osobe, kao ni njihovi lijesovi, ne mogu polagati cvijeće. U obama slučajevima jedini je mogući izbor zamjenice *ona* ovaj gore prikazan. Na isti se način upotrebljava i glagol *položiti* „položiti izvan vrata palače Kensington“, no sada s drugačijim razlogom. Moguće je da neka žena plače dok polaže cvijeće kako bi obrisala djetetu nos ili zakopčala dugme na kaputu, ali u ovome se slučaju zahtijeva premisa koja uključuje tvrdnju o svakoj osobi koja je nazočila ceremoniji. Obavijest o ženama koje su tugovale u palači Kensington nije posebno istaknuta, stoga ju je teško zamijetiti. Za razliku od netom spomenutoga primjera *položiti* u „položiti pokraj vrata palače Kensington“ u istome kontekstu lako dovodi do sljedećih premisa:

Plakanje je znak tugovanja.

Polaganje cvijeća kraj palače Kensington bio je čin žalovanja.

Takav izbor konteksta događaja može dovesti do određenoga učinka. Svaka žena, koja je položila cvijeće kraj palače Kensington, najmanje je na dva načina pokazala da žaluje.

Budući da je lako doći do spomenutih premisa, tumačenje je glagola *položiti* u „položiti kraj palače Kensington“ koncept koji je htio prenijeti govornik. Jednako tako, *svaka žena* odnosi se na one žene koje stoje kraj ožalošćenih, a ne na žene koje pogrebnu ceremoniju gledaju kod kuće na televizijskim prijemnicima.

Stoga princip uravnoteživanja kognitivnoga napora i zaključkom izvedenoga učinka podupire zaključivanje tzv. implikatura i uspostavljanje aspekata govornoga čina koji ovisi o kontekstu. Nadalje, navodi se objašnjenje zašto je zaključivanje dodatnih obavijesti posljedica tumačenja govornoga čina, a ne značajka izuzetnoga, no nepravilnoga razgovora. Štoviše, stvara se prirodna razlika između implikacija za koje slušatelj smatra da je govornik htio prenijeti (implikatura) i onih koje slušatelj dobiva iz govornih činova znajući da govornik nije to htio prenijeti njima (kontekstualne implikature) (Sperber i Wilson, 1995, Carston, 1988). Implikacije koje slušatelj smatra da ih je govornik htio prenijeti određene su optimalnom relevantnošću (s minimalnim kognitivnim naporom kao faktorom).

Implikacije koje govornik nije namjeravao prenijeti rezultat su kriterija maksimalne relevantnosti. Iste se često nadovezuju na relevantnost cjelokupnoga govornoga iskaza za slušatelja, ali ne mogu biti dijelom onoga što je govornik htio prenijeti. Činjenica da je osoba B išla na pogreb dat će neke obavijesti o osobi B osobi A: da je osoba B žalovala cijeli vikend kao i ostatak nacije, da je osoba B vjerojatno tradicionalist itd., no ništa od toga osoba B nije eksplicitno rekla u svome odgovoru. Navedene se implikacije po Griceovu sustavu ne smatraju dijelom procesa tumačenja govornih činova.

Relevantnost i govorni činovi

Do sada smo vidjeli da je obavijest koju smo dobili iz govornoga čina isključivo objekt o kojemu govori govornik. Međutim, ljudi prosuđuju sadržaj razgovora, ali i način / razlog zašto se o nečemu razgovara. Tako u našemu prvome (1) primjeru osoba A neće samo u sjećanje dozvati obavijest da osoba B zna staviti čajnik na štednjak, nego i da osoba B želi da osoba A vjeruje da ona, dakle osoba B, zna samo staviti čajnik na štednjak i ništa više. Ovaj visok stupanj informiranosti djelomično je dekodiran – razlike između tvrdnji, imperativa, pitanja uglavnom se oslanjaju na našu sposobnost dosjećanja toga visokoga stupnja implikacija. Tvrdnja podrazumijeva da ako je iskren, govornik smatra da je njegov govorni čin istinit. Imperativ je govornikov zahtjev da slušatelj izrekne neku istinitu tvrdnju. Da / ne pitanja ona su na koja slušatelj odgovara je li neka govornikova tvrdnja točna ili ne. Te su eksplikature, kako su nazvane u teoriji relevantnosti (vidi Carston,

1988), dijelom semantike, a proučavaju se u sklopu teorije govornih činova (to je prvi pokrenuo filozof J. L. Austin u Austinu, 1962), a slijedili su ga Searle, Bach i Harnish (Searle, 1969, Bach i Harnish, 1979). U toj teoriji, koja se pojavila prije Griceove pragmatike i teorije relevantnosti, svrha uporabe pojedinoga jezika objašnjavala se govornim činovima u okviru kojih je objašnjena svrha prirodnih jezika. Nemali je broj primjera kada riječi ne rabimo samo u svrhu objašnjavanja objekata i aktivnosti oko nas. Tako recimo kada svećenik drži dijete iznad krstionice, poškropi ga s nekoliko kapi svete vode i izgovori adekvatne riječi, izgovarajući ih on obavlja čin krštenja. Kada ja primjerice kažem: „Obećavam da ću ti sutra poslati pismo“ obvezujem se da ću nešto izvršiti. Jezik se najbolje može shvatiti u smislu govornih činova koji nose određeno značenje. Teoretičari smatraju da jezik nedvojbeno može ponuditi više osim jednostavnoga opisivanja stvari. Zapravo, ni jedan pragmatičar ne sumnja u to. Štoviše, u teoriji relevantnosti, gdje je vrsta implikacija gotovo neograničena, ne postoji potreba za posebnim odvojenim kategorijama za različite vrste činova. Sve te implikacije uvrstili bi u kategoriju *eksplikacija*. Kao i za sve ostale implikacije, je li ih moguće dozvati u sjećanje ili ne, ovisi o tome od kolike su važnosti sudionicima razgovora. Pitanja, dakako, zahtijevaju i odgovore. Međutim, tzv. retorička pitanja ne zahtijevaju odgovore. Čak i u tradicionalnome slučaju krštenja djeteta, implikacija da je dijete kršteno posebnim vjerskim činom može bitno je jednako važna kao i svaki drugi komunikacijski čin – ne zahtijeva posebnu pragmatičku kategoriju kako bi se objasnio komunikacijski učinak – samo ulogu svećenika u činu krštenja i važnost toga vjerskoga čina. Smatram da nije potrebno ništa više reći o govornim činovima u ovome poglavlju. Jedino još valja napomenuti da isti imaju neizostavnu ulogu u uspostavljanju relevantnosti govornih iskaza (vidi Wilson i Sperber, 1988, Carston, 1988).

Proceduralni aspekti tumačenja

Pretpostavka je da tumačenje govornih iskaza uključuje različite tvrdnje, ali i da je njihov kontekst osnova za objašnjenje fenomena konvencionalnih implikatura, što zadaje dosta problema Griceovu pristupu značenju. Nadalje, sadržaj se nekih riječi više orijentira na kontekst, a ne samo na realiziranje govornih iskaza (vidi Blakemore, 1987, 1992). S tim u svezi, veznike poput *ali* možemo promatrati kao nešto što ograničava kontekst u kojemu se pojavljuje uspostavljajući jednu vrstu konteksta za prvu nezavisnu rečenicu i njegovu modifikaciju za drugu nezavisnu rečenicu. Uvažavajući dosada rečeno, veznik se *ali* može definirati kao postupak za stvaranje konteksta namećući određeni kontekst prvoj nezavisnoj rečenici iz čega će kontekst druge nezavisne rečenice (koja će automatski sadržavati prvu nezavisnu rečenicu) biti suprotan kontekstu prve nezavisne rečenice (Blakemore, 1989).

Prevela Dragana Božić